

«XXI ғасырдағы түркі әлемінің интеграциясы және қыпшақтық фактор»
«21. yüzyıldaki Türk Dünyasının Entegrasyonunda Kıpçak Rolü»
«Интеграция тюркского мира в XXI веке и кыпчакский фактор»
"Integration of the turkic world in the XXI century and the kipchak factor"

**ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-
ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТІ**

**«XXI ғасырдағы түркі әлемінің интеграциясы және қыпшақтық
фактор» атты халықаралық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ**
8 қазан 2021 жыл, Түркістан

**HOCA AHMET YESEVI ULUSLARARASI TÜRK-KAZAK
ÜNİVERSİTESİ**

**«Türk Dünyasının Entegrasyonunda Kıpçak Rolü»
Uluslararası konferans
MATERYALLERİ**
8 ekim 2021, Túrkıstan

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ КАЗАХСКО-ТУРЕЦКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ Х.А. ЯСАВИ**

МАТЕРИАЛЫ
Международной конференции
«Интеграция тюркского мира в XXI веке и кыпчакский фактор»
8 октября 2021, Туркестан

**KHOJA AKHMET YASSAWI INTERNATIONAL KAZAKH-TURKISH
UNIVERSITY**

MATERIALS
from International conference
"Integration of the turkic world in the XXI century and the kipchak factor"
8 October 2021, Turkestan

ӘОЖ 378:001

КБЖ 74.58

Ж57

«XXI ғасырдағы түркі әлемінің интеграциясы және қыпшақтық фактор»
атты Халықаралық on-line конференциясының материалдары (8 қазан 2021 жыл). -
Шымкент, «Әлем», 2021. - 449 бет.

Конференцияның құрметті жетекшілері:

Профессор Темірбекова
Жанар Амангелдиевна

Доктор, профессор
Женгиз Томар

Профессор Ошибаева
Айнаш Есенбекқызы

Доктор, доцент Өзтүрк
Абдулкадир

Доктор, профессор
Сагидолда Гүлғайша

Қожа Ахмет Ясауи атындағы
Халықаралық қазақ-түрік
университетінің ректоры

Қожа Ахмет Ясауи атындағы
Халықаралық қазақ-түрік
университетінің ректор өкілі

Қожа Ахмет Ясауи атындағы
Халықаралық қазақ-түрік
университетінің Вице-ректоры

Қожа Ахмет Ясауи атындағы
Халықаралық қазақ-түрік университеті
филология факультетінің деканы

Л.Гумилев атындағы Евразия ұлттық
университеті /Нұр-Сұлтан

Ұйымдастыру комитетінің жетекшісі:

Ф.ғ.к., доцент Жылқыбай
Гүлімжан Қызметқызы

ISBN 978-9965-20-763-1

Қожа Ахмет Ясауи атындағы
Халықаралық қазақ-түрік университеті
Қазақ филологиясы кафедрасының
меңгерушісі

Конференцияның басты мақсаты – Түркі әлемінің интеграциясы мәселесі - ұлттық сана мен тарихи сананы жаңғыртып, мемлекеттіліктің, рухани құндылықтар жүйесінің, мәдени және тілдік тұғырлардың тарихи бастауларына қайта оралуды өзінің ұлттық идеологиясы - «Мәңгілік ел» идеясының өзегі еткен Қазақстанның іскі саясатының да құрамдас бөлігі. Қыпшақтану - далалық көшпелі өркениеттің қыпшақтық тарихын, ділін, тілін, этнографиясын, мәдениетін т.б. қырларын тұтас зерттеуді көздейді, бүгінгі қыпшақ тектес этностардың арғы тегін, түп-тамырын бүгінгі қалпымен салыстырып, тарихи-мәдени және тілдік сабақтастық ізін ашып көрсету.

Жинаққа «XXI ғасырдағы түркі әлемінің интеграциясы және қыпшақтық фактор» атты Халықаралық конференциясына ұсынылған мақалалар енгізілген. Жинақ материалдары оқытушылар, жоғарғы оқу орнының білімгерлері және гуманитарлық ғылымдар саласының мамандарына пайдалануға арналған. Бұл іс-шара ҚР Білім және ғылым министрлігі тарапынан 2020-2022 жылдарға арналған № АР08856398 «XXI ғасырдағы түркі әлемінің интеграциясы: қыпшақтық фактордың лингвистикалық аспектілері» гранттық жобасымен қаржыландырылған. Жоба жетекшісі – Жылқыбай Гүлімжан Қызметқызы.

ISBN978-9965-20-763-1

ӘОЖ 378:001
КБЖ 74.58

ӘОЖ 378:001

КБЖ 74.58

Ж57

«Интеграция тюркского мира в XXI веке и кыпчакский фактор»: Материалы Международной on-line конференции (8 октября 2021 год). - Шымкент, «Алем», 2021. - 449 стр.

Почетные руководители конференции:

Профессор Темирбекова Жанар
Амангелдыевна

Ректор Международного казахско-турецкого университета им. Ходжи Ахмеда Ясави

Доктор, профессор Женгиз
Томар

I Вице-ректор Международного казахско-турецкого университета им. Ходжи Ахмеда Ясави

Профессор Ошибаева Айнаш
Есенбековна

Вице-президент Международного казахско-турецкого университета им. Ходжи Ахмеда Ясави

Доктор, доцент Өзтүрк
Абдулкадир

Декан филологического факультета Международного казахско-турецкого университета им. Ходжи Ахмеда Ясави

Доктор, профессор Сагидолда
Гулгайша

Евразийский национальный университет имени Л.Гумилева/Нур-Султан

Руководитель оргкомитета :

К.ф.н., доцент Жылқыбай
Гүлімжан Қызметқызы

Заведующая кафедрой казахской филологии Международного казахско-турецкого университета им. Ходжи Ахмеда Ясави

ISBN 978-9965-20-763-1

Основная цель конференции - проблема интеграции тюркского мира, которая является составной частью национальной идеологии «Мәңгілік ел» и ядром внутренней политики Казахстана, направленной на возрождение национального и исторического самосознания, возвращение к историческим истокам государственности, системы духовных, культурных и языковых ценностей. Кыпчаковедение предполагает целостное изучение истории, ментальности, языка, этнографии, культуры кыпчакской кочевой цивилизации, ставит своей целью сопоставление современных и древних кыпчакских этносов, изучение их историко-культурной и языковой преемственности.

В сборник включены статьи, представленные на Международную конференцию по теме «Интеграция тюркского мира в XXI веке и кыпчакский фактор». Материалы сборника предназначены для использования преподавателями, студентами вузов и специалистами в области гуманитарных наук.

Данное мероприятие профинансировано в рамках грантового финансирования на 2020-2022 годы Министерства образования и науки, Комитет науки Республики Казахстан по проекту № АР08856398 «Интеграция тюркского мира в XXI веке: лингвистические аспекты кыпчакского фактора». Руководитель проекта-Жылқыбай Гүлімжан Қызметқызы. ISBN 978-9965-20-763-1

ӘОЖ 378:001

КБЖ 74.58

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ЕТІСТІКТІ ТҰРАҚТЫ ТІРКЕСТЕРДІҢ БАЯНДАУЫШ ҚЫЗМЕТІНДЕ ЖҰМСАЛУ ҚЫРЛАРЫ

ф.ғ.к., доцент Қошанова Н.Д.

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
e-mail: Nagima.Koshanova@ayu.edu.kz

Түйін. Мақалада құрамына қарай етістікті тұрақты тіркестердің өзіндік ерекшеліктеріне байланысты сөйлемде түрленуі мен соған орай олардың синтаксистік қызметтерін анықтау қарастырылады. Осыған мынадай міндеттер қойылды:

- «басыңқы» сыңары етістікті тұрақты тіркестерді мағыналық жақтан топтастыру (сөз таптарына қатысты);
- сөз таптарының қатысына қарай морфологиялық түрлену жолдарын анықтау (жалғаулар мен жұрнақтарды қабылдау мүмкіндігі мен бейімділігі);
- етістікті тұрақты тіркестердің де жалпы фразеологизмдер секілді тілде сөз тіркесінің бір сыңары болатынын, сөйлемнің бір мүшесі болатынын ашып, дәлелдеу;
- етістікті тұрақты тіркесті сөйлемнің тұрлаулы және тұрлаусыз мүшелерінің семантикалық және стилистикалық заңдылықтарын анықтау.

Тұрақты тіркестер лексика-семантикалық, құрылымдық тұрғыдан зерттеліп келді. Тек кейінгі жылдары тұрақты тіркестердің синтаксиске қатысына көңіл бөлінуде. Мақаланың ерекшелігі тұрақты тіркестердің еркін сөз тіркестері секілді іштей етістікті тұрақты тіркестер деп бөлініп қарастырылғанында. Етістікті тұрақты тіркестер тек қана етістіктің мағынасын беріп қоймай, есімдердің, үстеулердің де мағынасын білдіреді. Соған орай, сөйлемде осы сөз таптары категорияларына тән заңдылықтарға бағынады.

Кілт сөздер. Тұрақты тіркестер, тұрақты тіркесті сөйлем мүшелері, таза етістікті тұрақты тіркестер, тұрақты тіркесті бастауыш, тұрақты тіркесті баяндауыш

Summary

The article considers the variation of verbal phraseological units in a sentence depending on their composition and, as a consequence, the definition of their syntactic functions. The following tasks were set:

- semantic grouping of regular expressions of the verb "subordinate" (in relation to groups of words);
- to identify ways of morphological changes in relation to phrases (the possibility and predisposition to the use of suffixes and endings);
- to identify and prove that phraseological units from verbs, as well as general phraseology, are the same in the language, the same phrase, the same part of the sentence;
- definition of semantic and stylistic patterns of verb stable combinations and their syntactic functions in sentences.

The peculiarity of the article is that phraseological units, as well as phrases, are divided into verb stable phrases. Verb stable expressions not only give the meaning of the verb, but also mean names, adverbs. Consequently, in a sentence, these groups of words obey the laws inherent in the category.

Keywords. Stable phrases, sentence members with a stable phrase, stable phrases with a pure verb, subjects expressed from stable combinations, predicates expressed from stable combinations.

Özet

Makale, sözel cümlecik birimlerinin kompozisyonlarına ve sonuç olarak sözdizimsel işlevlerinin tanımına bağlı olarak bir cümledeki varyasyonunu ele almaktadır. Aşağıdaki görevler belirlendi:

- "alt" fiilinin düzenli ifadelerinin anlamsal gruplandırılması (kelime gruplarına göre);
- ifadelerle ilgili morfolojik değişikliklerin yollarını tanımlamak (son eklerin ve sonların kullanımına olasılık ve yatkınlık);;
- fiillerden gelen deyimisel birimlerin yanı sıra genel deyimlerin dilde, aynı ifade, cümlelerin aynı bölümünde aynı olduğunu tanımlamak ve kanıtlamak;
- fiillerin anlamsal ve üslup kalıplarının tanımı tablo kombinasyonları ve cümlelerdeki sözdizimsel işlevleri.

Makalenin özelliği, sözcük öbeklerinin yanı sıra, sözcük öbeklerinin de sözel olarak kararlı ifadelere ayrılmasıdır. Fiil sabit ifadeleri sadece fiilin anlamını vermekle kalmaz, aynı zamanda isimleri, zarfları da ifade eder. Sonuç olarak, bir cümlede, bu kelime grupları kategoriye özgü yasalara tabidir.

Anahtar kelimeler. Kararlı ifadeler, kararlı bir ifadeye sahip bir cümlelerin üyeleri, saf bir fiile sahip kararlı ifadeler, kararlı kombinasyonlardan ifade edilen konular, kararlı kombinasyonlardan ifade edilen yüklemeler.

Резюме

В статье рассматривается вариация глагольных фразеологизмов в предложении в зависимости от их состава и, как следствие, определения их синтаксических функций. Были поставлены следующие задачи:

- семантическая группировка регулярных выражений глагола «подчиненный» (по отношению к группам слов);
- выявить способы морфологических изменений по отношению к словосочетаниям (возможность и предрасположенность к употреблению суффиксов и окончаний);
- выявить и доказать, что фразеологизмы из глаголов, как и общая фразеология, одинакова в языке, та же фраза, та же часть предложения;
- определение семантических и стилистических закономерностей глагольных устойчивых сочетаний и их синтаксические функции в предложениях.

Особенность статьи состоит в том, что фразеологизмы, как и словосочетания, подразделяются на глагольные устойчивые словосочетания. Глагольные устойчивые выражения не только дают значение глагола, но и означают имена, наречия. Следовательно, в предложении эти группы слов подчиняются законам, присущим категории.

Ключевые слова. Устойчивые словосочетания, члены предложения с устойчивым словосочетанием, устойчивые словосочетания с чистым глаголом, подлежащие выраженные из устойчивых сочетаний, сказуемые выраженные из устойчивых сочетаний.

КІРІСПЕ

Ұлттық идея мәселесі туралы Қазақстан Республикасының Тұңғыш президенті Н.Назарбаев өзінің «Қазақстан жолы-2050: бір мақсат, бір мтіктіүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Мен қоғамда: «Қазақ елінің ұлттық идеясы қандай болуы керек?» деген сауал жиі талқыға түсетінін көріп жүрмін. Біз үшін болашағымызға бағдар ететін, ұлтты ұйыстырып, ұлы мақсаттарға жетелейтін идея бар. Ол – «Мәңгілік Ел» идеясы» десе, «Нұрлы Жол» - болашаққа бастар жол» атты 2015 жылға арналған

Қазақстан халқына Жолдауында: «Мәңгілік Ел» идеясының бастауы тым тереңде жатыр. Осыдан 13 ғасыр бұрын Тоныкөк абыз, «Түркі жұртының мұраты – Мәңгі ел» деп өсиет қалдырған. Бұл біздің жалпы ұлттық идеямыз мемлекеттігіміздің тамыры сияқты көне тарихтан бастау алатынын көрсетеді» деп қадап айтты [1]. Елбасының бұл айтқан ұлттық идея ұстанымы қазақ әдеби тілінің көне тарихтан бастап зерттеуге және бүгінмен сабақтастықта қарауға тікелей қатысты. Осындай ұлы мәселенің төркіні қазақ тілінің фразеологиялық байлығында жатыр.

Тіл біліміндегі фразеологияға қатысты кең мағынадағы түсінікке сай сан түрлі фразеологиялық тұрақты тіркестер, мақал-мәтелдер халықтың даналығын сипаттайтын, тілімізге нәр беретін, бейнелі суреттеуге қажетті көркемсөз құралы ретіндегі тіл байлығымыздың бір саласы болып саналатыны белгілі.

Сонымен бірге тұрақты тіркестердің тілдік табиғатын тануда оның тілдік жүйедегі дағдылы қолданысынан тыс функционалдық-стилистикалық қырлары мен синтаксистік ерекшелігін зерттеудің мәні зор. Оларды зерттеу барысында поэтика, стилистика мәселелері тоғысып, бір-бірімен байланыса қиысуы осы тектес зерттеулердің ерекшелігін танытады. Атап айтқанда, лирикалық дискурстағы тұрақты тіркестердің эстетикалық қызметін, поэтикасын, тілдің қолданыс аясында (функционалды тіл білімі) анықтау кешенді филологиялық, лингво-поэтикалық талдауды қажет етеді.

ЕТІСТІКТІ ТҰРАҚТЫ ТІРКЕСТЕРДІҢ ГРАММАТИКАЛЫҚ СИПАТЫ

Жұмыстың зерттеу нысаны - құрылымдық жағынан етістікті тұрақты тіркестердің өзгеру, түрлену заңдылықтары, соған орай сөйлемдегі қызметі. Етістікті тұрақты тіркестердің беретін мағыналары сан алуан екендігі жоғарыда айтылды. Осы беретін негізгі мағынасына орай, етістікті тұрақты тіркестер сөйлемде сәйкесінше негізгі сөз таптары секілді түрленеді де, сәйкесінше сөйлем мүшелері қызметін атқарады.

Етістік мағыналы тұрақты тіркестер етістік сөз табының категориялары етіс, есімше, көсемше, рай, шақ, қимыл есімі бойынша түрленеді, яғни осы категориялардың қосымшаларын қабылдайды. Әрине, осыдан келіп, етістікті тұрақты тіркестер сөйлемде баяндауыш та, бастауыш та, сөйлемнің тұрлаусыз мүшелері де болады. Мысалы, Бұл орманды көппен бірдей *ат салысып* біз де ектік (С.М.). - Атқа мініп кетті дегенді есітіп, шал шарт-бұрт боп *шалқасынан түсе* ашуланды (АТ). Тоқтар *бұта басын сындырмай* үйінде бос жүрді (Н.Ғабд.). Қатал ажал іс салса да көңілге, *Бой бермейміз*, бас имейміз өлімге (С.М.). Мұндағы *ат салысып, шалқасынан түсе, бұта басын сындырмай* етістікті тұрақты тіркестер көсемше тұлғасында келіп, сөйлемнің пысықтауышы болса, *бой бермейміз* етістікті тұрақты тіркесі жіктеліп келіп баяндауыш қызметін атқарып тұр.

Есім мағыналы етістікті тұрақты тіркестер есімдерше түрленеді. Атап айтқанда, көптеледі, септеледі, тәуелденеді және жіктеледі.

Бұлардан байқалатыны — мұндай тұрақты тіркестер контексте бірде сындық мағына берсе, кейде субстантивтеніп заттық мағынаға ие болады. Мысалы, Олар осы ауылдың кіл өңшең қарулы, *ұр да жық* жігіттері екен (Ә.Н.). Балаң мініп жүретін *бұт артар* көлігі жоқ (М.Ә.). *Тізгін бермес* бойлауық емес екен (Б.М.). Далаға шықсам, ана екі *көк соққан* да жоқ екен («М. ж. Т.»).

Үстеу мағынасындағы етістікті тұрақты тіркестер көсемше, үстеу атқарады. Мысалы, *Қабағыңды қаққаниша* жарқ етті де сарт етті (Д.Б.). Оның сағынышы мынадай жағдайда *күн санап* ұлғая түсті (Қ.Қ.) Жасымда ғылым бар деп ескермедім, Пайдасын *көре тұра* тексермедім (Абай).

Жоғарыда берілген мысалдардағы етістік тұрақты тіркестер деп беріліп отырған тұрақты тіркестеріміз шартты түрде «басыңқы» сыңардың етістіктен болуына қараймыз. Ал

қарастырылып отырған тақырыбымыз – таза етістікті тұрақты тіркестердің сөйлем ішінде келу ерекшеліктері. Ұр да жық, *көре тұра* – таза етістікті тұрақты тіркестер болса, *қабағыңды қаққанша, күн санап, бұт артар, тізгін бермес*- есім + етістіктен жасалған тұрақты тіркестер. *Ұр да жық* – таза етістікті тұрақты тіркес сөйлемде түбір етістіктердің сол күйінде тіркесуі арқылы анықтауыш қызметінде, *көре тұра*- көсемше тұлғасында таза етістікті тұрақты тіркестер пысықтауыш қызметінде жұмсалып тұр. Осындай таза етістікті тұрақты тіркестер етістікті тұрақты тіркестермен қатар беріліп салыстырыла түсіндіріледі.

Сөз айналадағы объективті шындықтың адам санасындағы сәулесі ретінде жеке-жеке ұғымды білдірсе, сөз тіркесі олардың грамматикалық қарым-қатынасын және мағыналық тобын білдіреді. Ал сөйлем жеке ұғымдардың синтезі ретіндегі байымдауды, хабарлауды, сұрауды, модальділікті білдіреді.

Осылайша, сөздерден сөз тіркесі, сөз тіркестерінен сөйлем құралады. Сөз де, сөз тіркесі де - сөйлем құраудың материалдары. Сөйлем көп сөзден, жеке сөзден немесе сөз тіркесінен жасалады.

Сөйлем құраудың материалы ретінде біз тұрақты тіркестерді де танимыз. Тіліміздің мол қазынасы, байлығы, тарихымыздың бейнелі көрсеткіштері - тұрақты тіркестердің қай-қайсысын алып қарасаңыз да өзгеше стиль қызметін атқарады. Тұрақты тіркестерді қолдану арқылы сөйлеушінің айтпақ ойы, айтып тұрған кездегі көңіл-күйі, тыңдаушыға деген көзқарасы айқындала түседі. Тұрақты тіркестерді шебер қолдану арқылы мысқыл-кекесін, налу-жабырқау, қуанып-шаттану, алғыс-қарғыс т.б. ұғымдар беріледі. Сондықтан тұрақты тіркесті қолданушы адам оларды қаз қалпында ғана қолданып қоймай, стиль жағынан да, грамматикалық құрылысы жағынан да құбылтып қолданады [2]. Осыдан келіп, тұрақты тіркестер сөйлемде өзгерістерге ұшырайды.

Проф. М.Балақаев сөз тіркестері, оның ішінде түйдекті тіркестердің жасалу жолының бірі ретінде тұрақты тіркестерді атай келе, қазақ тіл білімінде тұрақты тіркестердің сөз тіркесінің бірі сыңары қызметінде жұмсалатындығын алғаш көрсетіп берген. Бірақ автор ол мәселенің ішкі ерекшеліктерін, ондай кезде бағыныңқы сыңары қызметінде ғана жұмсалатындығын ескертумен қанағаттанады. Мысалы, Төбеден түскен түнек жаудың *үрейін ұшырып, есінен тандырды* (Ғ.Мүсірепов.). Тұрақты тіркестердің құрамындағы жеке сөздер де сөйлемнің бөлек-бөлек мүшесі болмай, сол тобымен бір-ақ мүшенің қызметін атқарып тұрады. Сонымен қатар олар сөз тіркесінің бір-бір сыңары болып, күрделі сөз тіркестерінің де құрамында айтылады: *жаудың үрейін ұшырды, айтқаның есімнен шығып кетті*.

Тұрақты тіркестердің сөз тіркестеріне қатысы бар категория екендігін Т.Сайрамбаев та көрсетеді [3, 75]. Жалпы фразеология туралы шыққан еңбектерге шолу жасай келгенде, біріншіден, ол еңбектер өте көп, екіншіден, олардың 99 проценті таза фразеологиялық аспектіде жазылған, үшіншіден, синтаксистік өзгешеліктері туралы жазылған еңбектер жоқтың қасы, төртіншіден, синтаксистік бағытта жазылған еңбектерде көбіне тек сөйлем мүшелері тұрғысынан баяндау басым [3, 74-45], деп Т.Сайрамбаев тұрақты тіркестердің сол кездегі зерттеліну бағыттарына, зерттелу қырларына баға бере келіп, тұрақты тіркестерді сөз тіркесі тұрғысынан да қарастырудың өзектілігін айтады. В.П.Жуков фразеологизмнің сөз тіркестеріне қатысы туралы былай дейді: «Лексикалық единицалар сияқты фразеологизм де меңгерілуге бейім. Тіпті басқа сөзбен қиыса да, қабыса да байланысады. Бірақ басқа сөздерге қарағанда оны бөлшектеуге келмейді, ол біртұтас нәрсе». Ол тұрақты тіркестерді сөз тіркесінің белгілі бір байланысу формасы арқылы жұмсалатындығын көрсетеді, фразеологизмдердің сөйлем мүшесі болатындығын тілдік фактілермен дұрыс дәлелдейді [3, 76]. Негізінен, ғалымдар фразеологизмдердің сөйлем мүшелер қызметін

атқаратындығын айқындайды. Ал сөйлем мүшесі болу үшін ол сөздер не сөз топтары белгілі бір сөздермен байланысу керек, яғни сөз тіркесін құрауы ксерек. Ал бұл тұрақты тіркестердің сөз тіркестерінің де құрамына еніп, оның бір сыңары бола алатындығын көрсетеді. Сөз тіркестері де, сөйлем мүшелері де сөйлемнің аясын кеңейтіп, ойды жеткізуде бірдей қызмет атқарады.

Тұрақты тіркестер еркін сөз тіркестеріне қарсы қойыла айтылады. Себебі оның орын тәртібі мызғымайтын берік болады. Олар еркін сөз тіркесінің құрамына түйдегімен еніп, оның бір ғана сыңары болады. Ал сөз тіркесі синтаксистік қарым-қатынасты білдіру үшін кемінде толық мағыналы екі сөздің сабақтаса байланысқан тобы десек, тұрақты тіркестер бір ғана толық мағыналы сөздің орнына қолданылады.

Тұрақты тіркестер сөйлемнің бір бөлшегі болуда өзіндік заңдылықтарға сүйенеді. Фразеологизмдер жеке сөздердің баламасы ретінде жеке сөздер сияқты сөйлемде басқа сөздермен синтетикалық (қосымшалар арқылы) және аналитикалық (шылаулар, орын тәртібі) тәсілдері арқылы байланысады. Демек, тұрақты тіркестер жеке сөздерге тән барлық өзгерістерге түседі, яғни, көптеліп, септеліп, тәуелденіп, жіктеліп, сондай-ақ жұрнақтар арқылы түрленіп, морфологиялық өзгерістерге түседі, және де сөйлемде белгілі бір синтаксистік қатынасқа түсіп, белгілі бір синтаксистік қызмет атқарады. Атап айтқанда, меңгеру, матасу, қиысу, қабысу арқылы байланысып, сөйлемде предикаттық, адвербиалдық, адъективтік, объектілік қатынаста жұмсалады. Мысалы, *назар аударды* деген етістікті тұрақты тіркесті назар аударады, назар аударылды, назар аудармақ, назар аударған, назар аудардық, назары ауды секілдендіріп түрліше түрлендіре беруге болады. Әрине, барлық тұрақты тіркестер туралы бұлай деуге болмайды. Бірақ, көптеген тұрақты тіркестердің түрленуге икемділігі олардың сөйлемде түрлі амал-тәсілдер арқылы сөйлемнің барлық мүшелерінің қызметін атқара алатындығын көрсетеді. Соған мысал ретінде таза етістікті тұрақты тіркестерден алайық: *Сілейін қалды*- таза етістікті тұрақты тіркесі сөйлемде әр түрлі грамматикалық өзгерістерге түсуі арқылы сөйлемнің әр алуан мүшесі қызметінде жұмсалады. *Тоғжан есіктен шығар жерде бір сәтке көз қиығын тастағанда, Абайдың тапжылмай, сілейін тұрып қалғанын көрді (С.М.).* – толықтауыш қызметінде, Майор Жүсіпов аздан соң басын көтеріп, есік алдында *сілейін тұрған* Кузьменкоға сүзіле қарады...(К.Т.) – анықтауыш болса, Болдырып қалған аттай неге *сілейін тұрсың*, Серкебай? – тұрақты тіркесті баяндауыш.

Енді етістікті тұрақты тіркестердің сөйлемде атқаратын синтаксистік қызметтеріне тоқталайық. Ең әуелі олардың сөйлемнің тұрлаулы мүшелері қызметінде жұмсалуды қарастырайық. Етістікті тұрақты тіркестердің сөйлемдегі ең көп атқаратын мүшесі - баяндауыш. Етістікті тұрақты тіркестер нольдік тұлғада келіп те, жіктеліп те, түрлі жұрнақтар арқылы түрленіп те баяндауыш бола береді.

Таза етістік тұрақты тіркесті баяндауыштар негізгі етістік пен көмекші етістіктен болады, негізгі етістік көсемше тұлғасында жұмсалады да, рай, жақ, шақ категорияларында түрленеді. Мысалы: Әкесі өлген соң балалары *азып-тозып кетеді* (ҚЕ). Манағы көк серкені түгел жұтам деп *қаталап қалдың* ба, мен саған су емес *кереңді ішкізермін* (Ә.С.). Шалдың кемпірі *қисайып қалыпты*, байғұс.

Тұрақты тіркестердің етістікті фразеологизмдердің семантикалық морфологиялық ерекшеліктері қарастырылғанымен, таза етістікті тұрақты тіркестердің синтаксистік ерекшеліктері зерттеуді қажет етеді. Тұрақты тіркестердің таза етістіктерден құрылып, сөйлемде баяндауыш болуы оқулықтарда күрделі етістік баяндауыш есебінде қаралады.

ТАЗА ЕТІСТІКТІ ТҰРАҚТЫ ТІРКЕСТЕРДІҢ СИНТАКСИСТІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Таза етістікті тұрақты тіркестер тілімізде көп кездеседі. Мысал ретінде бірнеше қатарын ұсынайық: *азып-тозып кетеді, егіліп жылады, жазбай таныды, басып салды, бата аламады, ұрпиді қалды, жалынып жалбарынды, жұмыла кірісті, тартып кеп жіберді, үзіліп кетті, сасып қалды, ілінісе кетті, мызғып алды, баурап алды, өкшелеп құды, меңдеп алды, зекіп тастады, ұрттап ішіп, шайқап төкті, аңырып қалды, бүркей салды, соғып алдық, безектей берді, кейіп кетті* т.б.

Мысалы: Мен ақтығымды атып тұрып *безектей бердім* (С.Сейфуллин). Қырға шыға артына қарап еді, Қайсар *өкшелеп қалыпты* (С.Сарғасқаев). Өйткені ол Әбілқайырмен бірге өскендіктен, көп *сене қоймайтын* (Шап. Қазбек бек). Марат пен Шеген біраз жүріп барып ішегін тарта *аңырып қалды* (Б.Нұржекеев). Сабақпен үйірме тапсырмасы *киіп кетті* (С.Сарғасқаев). Не дерін білмей қызарақтап, *қипақтап қалды* (Т.Дәуренбеков).

Таза етістік тұрақты тіркестерге көз жіберсек, құрылысы – негізгі етістік көмекші етістік, ал, негізгі етістіктер әрқашан көсемше тұлғасында тұрады. Етістік тұрақты тіркестердің лексикалық-конкретті мағынасы негізгі етістікте, соңғы сыңарындағы етістік ілуде болмаса, өз мағынасынан алшақ қалған.

Етістікте тұрақты тіркестер сөйлемде қолданылуына қарай түрлі вариантта кездесіп отырды. Біздің салған қауынымыз еркектеп кетті (газеттен).

Сондай-ақ, етістікті тұрақты тіркестер бастапқы тұлғасын өзгертпей тұра бермейді, түрлі есімше, көсемше тұлғасында сөйлемнің басқа-басқа да мүшелері қызметінде де жұмсалады.

Негізгі таза етістікті тұрақты тіркестер сөйлемде көбіне баяндауыш қызметінде жұмсалуда бейім. Таза етістікті тұрақты тіркестер баяндауышы тиянақты жай сөйлемнің баяндауышы да, құрмалас сөйлемнің баяндауышы тиянақсыз формалы бағыныңқы компонентінің баяндауышы да болады.

Жай сөйлемнің де, құрмалас сөйлемнің де тұрақты тіркестер баяндауышының тиянақты түріне тоқталалық. Жіктік жалғаулы тұрақты тіркесті баяндауыштар: Сол жерде нәренжікпен шартта-шұрт *керісіп қалдым* (С.Сейфуллин). Манағы көк серкені тұтас жұтам деп *қаталап қалдыңба*, мен саған су емес, керенді *ішкізермін* (Ә.Сәрсенбаев). Жеңін сыбанбаған, балағын түрмеген жан жоқ. *Жұмыла кірісіпті*. Жұмыс қызу жүрді (С.Талжанов). Сізге ғылым кім берер, *жанбай жатып сөнсеңіз* (Абай). Ішкі Ресей жерінде, орыста да сан Құнанбай, Тәкежандар иттен де көп, *бықып жатады екен ғой* (М.Әуезов).

Тосыннан төре жарлық қылғаннан соң,

Бұл Шерің жауап таппай *сасып қалды*.

Хан мақтап бәрекелді дегеннен соң,

Бұл Шерің тағы да өсіп *тасып қалды* (Ш.Ж.).

Су аяғы құрдым дегендейін, бастаған тірлігің *сұйылып кетті* ғой (АТ).

Есімшелі тұрақты тіркесті баяндауыштар: Шалдың кемпірі былтыр *қисайып қалған* (АТ). Бұл қанша күйіп-жанса да, қыз оған бұрынғыдай етіп тірелген жоқ (Ә.Нұржайықов). Енді орұсұт княздары *қанаттана түскен* (І.Есенберлин). – Қайдан білейін, -деп, Жәуке сөзінің аяғын *сипай салды* (Б.М.). Сен үшеулерің араларыңды алшақ салып, қорғанды *сүзіп өтесіңдер* (А.Х.). Шақырды бір былдырап зәңгілерін, Арабша *сыбап алды* бар білерін... (М.Абайұлы). Кешке қарай Сұраған бір қабат киіммен *сымпып шыға келді* (С.М.). Үлкен, өткір кетпен жүзі Алуаның басына терең батып, дегенін істеген екен. Сол арада өліп, *үзіліп кетті* (М.Ә.).

Құрмалас сөйлемнің бағыныңқы компонентінің тиянақсыз тұлғадағы тұрақты тіркесті баяндауыштар:

- шартты рай тұлғасында: Тұқымыңды құртып мынамен *басып салсам* ғой, серейесіңде қаласың (М.Әуезов). Апырмай, ә! *Басып салса*, табаныңнан жатқызар еді -

ау! (М.Әуезов). Азамат балалары болғанмен, қысқа жіп күрмеуге келмей, ішімдік-киімдікпен кейде *тарығып қалса* да, Ұлберген ол тілегінен еш уақытта жаңылмайтын еді (С.М.).

-көсемше тұлғалы: Жағанды бүкіл ел жұрт боп *арулап қойып*, жетісін бергеннен кейін Жәнібек тағы да Қасымды өз ордасына шақырды (І.Есенберлин). Мен оған өкілге қарамадым. Аяғымды кирза етікпен *көстеңдей басып*, машинаны итеріп жатырмын (С.Шаймерденов). Сол абыржудың ішінен *сытылып шығып*, қаланың батыс шетіндегі өз үйіне Дәулет тым суыт келді (Қ.Ж.).

Ер ісі ақылға ермек, бойды жеңбек

Өнерсіздің қылығы өле көрмек,

Шыға ойламай, шығандап қылық қылмай,

Еріншек ездігінен көпке көнбек (Абай) - *шыға ойламай* тұрақты тіркесі *байыбына бармай* мағынасында жұмсалған. Нұрлан болыстың елу жылқысын Тұрлыбай тал түсте *тиіп алып*, теңдік бермей кетті (Ғ.М.) –деген сөйлемде *тиіп алып* тұрақты тіркесі *шауып алды* мағынасын береді. *Қисайып қалды* - тұрақты тіркесі екі түрлі мағынада жұмсалып, сөйлемде баяндауыш болады. 1-қыңырланды: Колчакқа доклад алып бара жатқан офицер Бекболаттың большевик адамы екенін білген соң-ақ, түсі суып, жөнді жауап бермей *қисайып қалған*. 2- өліп қалды мағынасында: Шалдың кемпірі *қисайып қалыпты*, байғұс (АТ).

Етістікті тұрақты тіркестер баяндауыш қызметінде көбінесе тұрақты тіркес қалпында, яғни қандай тұлғада тұрмасын баяндауыш болады. Сонымен, баяндауыш қызметінде, біріншіден, жай сөйлемнің, құрмалас сөйлемдердің бағыныңқы, басыңқы сыңарларында жұмсала береді. Екіншіден, етістікті тұрақты тіркестер жіктік жалғауын қабылдап та, көсемше, есімше тұлғаларында да баяндауыш қызметінде жұмсала береді. Үшіншіден, бастапқы етістікті тұрақты тіркестің соңына көмекші етістіктер тіркесіп те баяндауыш болады. Мысалы: Мәдиді ала көзімен бір атты да, Қанаштың соңынан *құйғыта жөнелді* (І.Жақанов). Ұлы мәртебелі бекіткен уставқа байланысты округтар ашылатынын естіген екен де, араларын «төрелердің қайсысы не патша ағзамға, не сізге бұрын жолықса, сол аға сұлтан болады екен», деген қауесет *меңдеп алған көрінеді* (Қ.Исабаев). Төртіншіден, таза етістікті тұрақты тіркестер баяндауыш қызметінде жұмсалады: Жұмажан: Келсе болды, шарт, мен аянбайын, *өл десеңөліп, тіріл десеңтірілейін*, сөзім сол-ақ (М.Әуезов). Жайлаудағы бес төбетіме айта кет, мені жалмауыз кемпірден *арашалап алсын* (Қазақ ертегілерінен). *Айтқаныңа көнбесе, Айдауыңа жүрмесе*, Көңілінде бар оның аласы (Шортанбай). Кесіп айтсам, білгендіктен айтамын, біліп айтқан сөзімді *қайтып алған емеспін*, әлі де сол: *айтқаным айтқан*, Кемеловтің комбайны қиялдың құрағы, оған әуре болмаңыз (Ә.Әбішев). Құдай біледі, *айтқанына көніп, айдауына жүрмегенсін*, ендігі жерде уысынан шығармай, тізгіндеп ұстап отыру үшін мына комиссарды әдейі жіберіп отыр (Ә.Нұрпейісов).

Адамға мал мен мансап жолдас емес,

Байлықпен *шайқап төгіп, ішсең үріп*,

Қазына, бастан байлық арылғанда,

Алғандай қолдың кірін сумен жуып (А.Қор.).

Таза етістікті баяндауыштар жай сөйлем құрылымды, құрмалас сөйлем құрылымды болып келеді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Жоғарыда көрестілген мысалдарда жай сөйлем құрылымды түрлері: *меңдеп алған көрінеді, арашалап алсын, қайтып алған емеспін, құйғыта жөнелді, үзіліп кетті, шөгіп кетті, шүйліге түсті, шүйіркелесе кетті, ілініп-салынды, ілінісе кетті, іліп әкетті, іліп*

кетті, пысқырып та қарамады, өліп кете жаздады, өліп кетейін, өле жегенше, өлердей қорқады, өлеріне келді, өлеріне көрінді, өле жаздады, отырғызып/отыртып кетті, т.б.

Құрмалас сөйлем құрылымды таза етістікті тұрақты тіркестер: *Айтқаныңа көнбесе, айдауыңа жүрмесе; өл десеңөліп, тіріл десеңтірілейін; тумаса да, туғандай; шайқап төгіп, үріп ішіп; өлсе де, айрылмады; өлгені тіріліп, өшкені жанды; т.б.*

Таза етістікті тұрақты тіркесті баяндауыштар өлең синтаксисінде құрамындағы негізгі етістік пен көмекші етістіктердің орындары ауысып инверсиялық құбылысқа ұшырайды:

Қу тілменен құтыртып,
Кетер бір күн отыртып,
Қызмет қылған кісісін

Құрытуға таяйды (Абай) – осы сөйлемдегі *кетер отыртып* емес, *отыртып кетер* немесе *отырғызып кетер* – жер соқтырып алдап кету мағынасында.

Сонымен, таза етістікті тұрақты тіркестер сөйлемде тұрақты тіркестер қалыптасқан күйінде де, немесе етістіктердің түрлі жақтық, шақтық тұлғалық ерекшеліктеріне сай да баяндауыш бола береді.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 «Егемен Қазақстан» газеті. №238, 4 желтоқсан, 2014
- 2 Кеңесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. Алматы, 1977.
- 3 Сайрамбаев Т. Қазіргі қазақ тіліндегі күрделі сөз тіркестері. А., 1981.

АРМЯН АНТРОПОНИМДЕРІ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ТҮРК-ҚЫПШАҚ ПАТРОНИМДЕРІНІҢ СИПАТЫ

Құдасов Сейсенбай

(Қазақстан, Шымкент) skudassov@mail.ru

Қазіргі Армения аумағын мекендеген қыпшақтардың тарихына қысқаша тоқталсақ, грузиннің Давид-IV патшасы Селжүктерге қарсы соғысқа пайдалану мақсатында, 1118 жылы өзінің қайын жұрты болып келетін, Донның бойын мекендеген Шаруқанның баласы Артық хан бастаған 45 мың үйлі қыпшақты қазіргі Арменияның Дилижан өлкесінен бастау алып, Грузия және Әзербайжан мемлекеттерінің жерімен өтетін Ағыстафа өзенінің аңғарына орналастырғаны тарихтан мәлім. Өзеннің бұл аңғарында аталған үш ел де шектесіп жатқанымен, негізгі бөлігі Әзербайжанның Қазақ ауданына қарасты. Ағыстафа өзенін бойлап, армян жеріне өтсең Қыпшақ ауылы тұрған Артық ауданы таяқ тастам жерде тұр. Армян тарихшысы Т.С. Еремян қыпшақтардың бұл өлкеге қоныстануын Георгий III-ші (1156-1184) мен оның қызы Тамар патшайым билік құрған (1184-1213?) кезеңмен байланыста қарастырады.

Тамар патшайымның билік құрған кезінде, оның әскербасы болған Закарэ, қыпшақтар мекендеген осы жерді сатып алып, 1201 жылы Ғыпчаханк (Қыпшақ монастыры) монастырын салдырады. Бұл ауыл 1946 жылға дейін Ғыпчак (Қыпшақ), ал монастырь «Ғыпчаханк» деп аталған (қазір Һарич деп аталады).

Осы жерде ертеректе жазылғанымен, ғалымдар назарынан тыс қалып келген армян тарихшысы Т.С. Еремянның мақаласында осы кесененің қабырғасында 1304 жылы армян тілінде жазылған: «...илхан Ғазан ханның әлемді билеген кезінде, мен Елхұтлұ Чаған ұлы және менің ұлым Абаи пен менің қатыным Хутлу әулие Аставацацинге қосылып, осы шіркеудің қазынасына біздің үлесімізде қалған май шайқайтын орынды сыйладық...кім де кім дау шығаратын болса құдай мен пайғамбардың қарғысына ұшырасын. Орындаушылар құдайдың алғысына бөленсін. 753 (=1304) жылдың жаз айы» деген ақпарат келтіріледі [1, 393 б.]. Армян эпиграфикасын жинақтап, бірақ жарияланбаған Р. Ачаряның қолжазбасындағы оның «мұны сыйлаушылар қыпшақтар, бірақ жартылай христиан болған» деген ескертпесіне сілтеме жасайды. Т.С. Еремян жазылған жылы көрсетілмеген «Мен Тритур, құдайдың кұнаһар құлы, Хупасаренцтердің жүзімдігінің ширек бөлігін өз еңбегіммен сатып алдым да оны қасиетті шіркеуге бердім. (Сол үшін) шіркеу қызметкері Амазасп апостол Андрей мейрамы кезінде үш күн литургия оқылуын белгіледі. Кім де кім мұны бұзса Христің қаһарына ұшырасын» деген жазуды мысалға келтіріп, әулет атында қолданылған «Хупасаренцтер» - қыпшақтар, яғни грузин патшасы Георгий III-нің бас қолбасшысы (амирспасалар) және ішкі істер министрі дәрегейіндегі уәзірі (мандатуртухуцеси) болған қыпшақ Құбасардың бұл кезде армянданып кеткен ұрпақтары [1, 394 б.] деген тұжырымға келеді.

Жалпы билік құрған Давид патшаның ұрпақтары қыпшақтарды нағашы жұрты санап, олармен байланыстарын үзбегенін, үнемі қыпшақтардың көмегіне жүгініп отырғанын көреміз. Яғни қыпшақтар толқын-толқын болып Оңтүстік Кавказға өтіп отырған. Бұл тек XII ғасырдан кейінгі жағдай. Тарихшылардың қыпшақтардың кавказсыртына келуін Батыс Түркі қағанатымен байланыстыра қарайтындары да бар. Одан басқа, академик А. Ширалиев қыпшақтардың Әзербайжанға келуін VIII ғасырмен анықтайды да, әзербайжан тілінің қыпшақ диалектісінің пайда болуының бастауын сол дәуірмен байланыстырады [2]. Ал грузин жазбаларында алғашқыларына «бунтүрктер»,

támiyinleýde áhmiyetli xızmet atqaradı».[10,64] Olardıń arasında eliklewish komponentli frazeologizmlerdiń seslik garmoniyası, evfoniyalıq sıpatı da ózine tán ózgeshelikleri menen ajıraladı. Bunday birliklerdi izertlew, olardıń kórkemlik xızmetlerin ashıp beriw, obrazlılıq múmkinshiliklerin tallap kórsetiw til bilimindegi áhmiyetli máselelerdiń birin sheshiwge tiykar boladı.

Ádebiyatlar

- 1.Embergenov U. Házirgi qaraqalpaq tilindegi eliklewish sózler. Nókis, «Qaraqalpaqstan», 1990.
- 2.Eshbaev J. Qaraqalpaq tiliniń qısqaşa frazeologiyalıq sózligi. Nókis, «Qaraqalpaqstan», 1985.
- 3.Karimova R.X., Xabibullina O.A. Zvukopodrajatelnie slova v leksicheskix sistemax nerodstvennix yazıkov (nemeckom i tatarskom).– Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. 2018.4(193).
- 4.Najimov A. Jup sózler Nókis, «Qaraqalpaqstan», 1979.
- 5.Nurullaeva A.A. Frazeologizmi angliyskogo yazıka so zvukopodrajatelnım komponentom. – «V mire nauchnix otkritiy». 2013. №7 2(43).
- 6.Paxratdinov Q., Bekniyazov Q. Qaraqalpaq tiliniń frazeologizmler sózligi. Nókis, «Qaraqalpaqstan», 2018.
- 7.Tanirbergenov J.O. Qaraqalpoq tilida fel frazeologizmlarning lingvistik tahlili. Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertaciyasi avtoreferati. Nukus, 2020.
- 8.Házirgi qaraqalpaq tili Morfologiya. Nókis, «Qaraqalpaqstan»,1981.
- 9.Házirgi qaraqalpaq ádebiy tiliniń grammatikası Sóz jasalıw hám morfologiya. Nókis, «Bilim», 1994.
- 10.Yusupova B. Fonostilistika Sh.Seyitovtıń «Xalqabad» romanı tili frazeologiyasınıń fonostilistikalıq analizi. Tashkent, «Yosh avlod matbaa», 2021.

МАЗМҰНЫ İÇİNDEKİLER СОДЕРЖАНИЕ CONTENT

ҚҰТТЫҚТАУЛАР

ОШИБАЕВА А.Е.	Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің Ғылым және стратегиялық даму вице-ректоры.....	5
----------------------	--	---

ÖZTÜRK ABDÜLKADİR	Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Филология факультетінің деканы.....	7
--------------------------	--	---

ПЛЕНАРЛЫҚ МӘЖІЛІС	Баяндамашылар мәліметі.....	9
--------------------------	-----------------------------	---

БАЯНДАМАЛАР

АБДУКАМАЛОВА Э.	Қазақ, татар және чуваш тілдеріндегі сұрау, өздік, жалпылау есімдіктерінің лексика-морфологиялық сипаты.....	15
------------------------	--	----

АБИШОВ Н.У.	Қазақстандық туризм саласындағы білім берудің әдістемелік негіздері.....	22
--------------------	--	----

AGASIYEVA M. S.	Specific characteristics of verbs expressing work and action in khinalig language.....	27
------------------------	--	----

АҒАТАЙ Ө.М.	Қазақ ақын-жыраулары жырлаған ноғайлы батырлық дастандарының қысқаша тарихнамасы.....	29
--------------------	---	----

АДИЕВА П.М.	Жаңа дәуірдегі фольклорлық прозаның зерттелуі.....	37
--------------------	--	----

АЛИЕВА Л.А.	Эпосы, хранящие древние следы истории.....	46
--------------------	--	----

АЛЛАХВЕРДИЕВА Л.Н.	Вопросы исследования и пропаганды наследия НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ.....	52
---------------------------	---	----

АРТЫҚБАЕВ Ж.О.	Қазақ тарихының ариан және тұран кезеңі: қарым-қатынас және ұлы қоныс аударулар.....	58
-----------------------	--	----

ӘЛІПХАН М.	Асыл ақиқатты айтқан АБАЙ.....	70
-------------------	--------------------------------	----

ӘШІРХАНОВА Қ.М. СҮЙІНЖАНОВА Ж.К.	Қазақ емшілігі тарихындағы Қорқыт атаның орны.....	75
---	--	----

БАЙБОСЫН Ә. М.	Моңғол тілінен енген қазақ топонимдері.....	81
-----------------------	---	----

БЕКМАҒАМБЕТОВ Ш.	ЖОО-ДА «Қазақ тілінің тарихи грамматикасы» пәнін генетикалық тіл білімі тұрғысынан оқыту.....	88
-------------------------	---	----

BEKNIYAZOV B. K.	Qoraqalpog‘iston qozoqlari tilidagi somatik frazeologizmlarning konseptual tahlili.....	92
DADABOYEV H., TUXTASINOVA M.	L.Z.Budagovning “Сравнительный словарь турецко-татарских наречий” asaridagi qirg‘izcha belgili so‘zlarning izohi xususida.....	95
DANIYAROVA Z. ZH. ALLAMBERGENOVA G. A.	Linguocultural analysis of zooanthroponyms in karakalpak epics.....	102
ДАУЛЕТОВА А.С. ЖАПБАРОВА Г. А.	Тілдесім мәдениетін оқытудың қалыптары мен сабақтарды ұйымдастырудың әдіс-тәсілдері.....	108
ДОСЫМБЕТОВ Н.А., СЕМІЗТАЕВА А.М.	Қазақтардың тіршілік жүйесіндегі ислам дінінен енген кейбір ұғымдар хақында.....	119
ЕГОРОВ Н. И.	Пракыпчаки: узловые проблемы этнолингвокультурной истории.....	125
SÜER EKER	OĞUZ, KIPÇAK VE ÇAĞATAY TÜRKÇELERİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	144
ЕРГУБЕКОВА Ж. С.	Жалпы тіл білімінде жай сөйлемнің құрылымдық-модельдік тұғыдан зерттелуі.....	155
ЕРМЕКБАЕВА М. А.	Қазақ және түрік мақал-мәтелдерінің құрылымдық ұқсастықтары мен өзгешеліктері.....	161
ЕСКЕЕВА М.Қ.	Түркі лексикографиясы және жалпытүркілік тілдік сана.....	170
ЖАПБАРОВ А., ЖАПБАРОВА Г. А., ДӘУЛЕТОВА А. С.	Тілдесім мәдениетін оқытудың жүйесі.....	175
ЖЫЛҚЫБАЙ Г.Қ. САҒИДОЛДА Г.	«XXI ғасырдағы түркі әлемінің интеграциясы және қыпшақтық фактор» тақырыбындағы жобаның мақсат-міндеттері.....	185
КОШЕНОВА Т.И.	Әдебиет сабақтарында тарихи шығармаларды оқытудың ерекшеліктері.....	191
ҚАЖЫБЕК Е.З.	Түркі өркениетінің әлемдік өресі: қыпшақ факторы	198

ҚАЛЫБАЕВА Қ.С.	Қыпшақ тобы тілдеріндегі калька фразеологизмдер.....	206
ҚАСЫМОВА А.А., СЕЙТОВА Ш.Б.	Қазақ және көне түркі топонимдік жүйесінің этникалық бірегейлігі жөнінде.....	211
ҚОЖА М.	Қыпшақ Бердібектің Отырардағы сарайы.....	217
ҚОШАНОВА Н.Д.	Қазақ тіліндегі етістікті тұрақты тіркестердің баяндауыш қызметінде жұмсалып қырлары.....	223
ҚҰДАСОВ С.	Армян антропонимдері жүйесіндегі түрк-қыпшақ патронимдерінің сипаты.....	231
QURBANBAEVA B. R.	Qaraqalpaq tilindegi dialektlik rawishler.....	236
QURBANBAEVA B. R.	Qaraqalpaq tilindegi dialektlik almasıqlardıń mánilik özgeshelikleri.....	242
ҚҰРМАНБЕКОВА А.	Түркі танымындағы «мемлекет» концептісінің ұлттық-мәдени сипаты (М.Қашқаридің «ДИУАНИ ЛУҒАТ ИТ-ТҮРІК» еңбегі бойынша).....	247
ҚУТТЫМУРАТОВА Ы. А.	Қарақалпақстан қазақтары говорындағы гейпара фонетикалық өзгешеліктердің изертлениу мәселесіне (Қоңырат районының материаллары тийкарында).....	253
КУРМАНОВА А. К.	Қазақ және түрік тілдерін үйрету оқулықтарына салыстырмалы талдау.....	256
КУЗНЕЦОВ А. В., КУЗНЕЦОВА Н.М.	История образования диалектов чувашского языка.....	265
МАҒЖАН С.	Көз соматизмінің әлеуметтік және мәдени функциялары.....	276
МУРАТБАЕВ А. ТЕМІРҒАЛИ А.	Одағайлардың жастардың сөз қолданысындағы ерекшеліктері.....	283
MUSTAFA ÖNER	Bugünkü kıpçak türkçesi leksikografik birikimi: hedefler ve sorunlar.....	290
МҰХТАРОВА Ф. С.	Қазақ және түрік тілдеріндегі табиғат құбылыстарын бейнелейтін фразеологизмдер.....	296
NOVRUZOVA NURIDA	Türk dillerinde seslenme biçimlerinin sosyo-dilsel özellikleri.....	304

NURIYEVA M.	Rus askeri terimleri arasında “ULAN” türk sözcüğü.....	306
ОСПАНОВА Д.	Түркі тілдеріндегі эмотивті фразеологизмдер (қазіргі қыпшақ тілдері бойынша).....	311
ӨМІРБАЕВ Е.Ж.	Қожа Ахмет Ясауидің «ДИУАНИ ХИКМЕТ» дастанының тілдік ерекшеліктері.....	320
САБЫР М. Б.	Көне қыпшақ тілі мен қазақ тілінің лексика-грамматикалық сабақтастығы.....	326
САДУОВА Ж.Н., РЫСБЕКОВА Л.Қ.	Өмірдің мәні құндылық.....	335
САДУОВ Б.Н., САДУОВА Ж.Н.	Тұлғадағы еңбектің жемісі мен жетістігі мотивацияның нәтижесі.....	343
САРЕКЕНОВА Қ.Қ., ШОҚАҚОВА Т.	Түркі тілдеріне ортақ кейбір сөздердің дыбыстық ерекшеліктері.....	352
СМАҒҰЛОВА Г.Н. АСАНОВА Д.	«ҚАЗАҚ» этнониміне әлемдік көзқарас.....	357
СҮЙІНЖАНОВА Ж.	Сөзжасамның түркі тілдеріндегі зерттелуі.....	362
СЫЗДЫҚОВ С.	ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ТҮРКІЛЕРДІҢ МЕМЛЕКЕТТІ БАСҚАРУ ЖӘНЕ ӘСКЕРІ – ШЕНДЕРІ ТЕРМИНДЕРІНІҢ АТАУЛАРЫ МЕН ҰҒЫМДАРЫ.....	367
РАЕВА А.Ж.	Түркі этимологиясы: зерттелу жайы және болашақ бағыттары.....	374
ТАҢСЫҚБАЙ Ә. Қ.	«БАБЫРНАМА» еңбегіндегі өлшем атаулары.....	379
ТАСТАНБЕКОВ М. М.	Түркістан қаласының тарихы "ҚЫЗЫЛ ТҮРКІСТАН" газетінің беттерінде.....	387
ТОЙКЕНОВ М. Ш.	Түркі руханиятындағы қазақ музыкасының орны.....	393
ТӨЛЕГЕНОВА М.Е	Этнографизм терминінің зерттелуі және оған тән белгілер.....	400
ТҮЙЕБАЕВ М. Қ. ДӘУЛЕТОВА А. С.	Құзыреттілікті тұлға бойына қалыптастыру тәсілдері.....	405

ШАМУРАТОВА А. ЖЫЛҚЫБАЙ Г.Қ.	М.Балақаев пен Т.Сайрамбаевтың ғылыми зерттеулеріндегі қазіргі қазақ тілінің жай сөйлем синтаксисінің теориялық мәселелері.....	411
SHINNAZAROVA S. J.	Türkiy tillerge ortaқ somatikalıq frazeologizmлердің salıstırmaalı analizi.....	418
ХИСАМИТДИНОВА Ф.Г.	Разработка мифологического словаря кыпчакских языков УРАЛО-ПОВОЛЖЬЯ.....	420
ЭМИНЛИ Б.И.	Лакуны как отражение национально-культурных факторов.....	425
YUSUPOVA B. T.	Qaraqalpaq tilindegi ayırım komponentleriniń mánileri gúńgirtlesken frazeologizmлердің fonostilistikalıq ózgeshelikleri.....	431
YUSUPOVA B. T.	Qaraqalpaq tilindegi jup hám tákırar sóz túrinde kelgen eliklewısh komponentli frazeologizmлердің fonostilistikalıq analızı.....	436

«XXI ғасырдағы түркі әлемінің интеграциясы және қыпшақтық фактор»
 «21. yüzyıldaki Türk Dünyasının Entegrasyonunda Kıpçak Rolü»
 «Интеграция тюркского мира в XXI веке и кыпчакский фактор»
 "Integration of the turkic world in the XXI century and the kipchak factor"

«XXI ғасырдағы түркі әлемінің интеграциясы және қыпшақтық фактор»
«21. yüzyıldaki Türk Dünyasının Entegrasyonunda Kırçak Rolü»
«Интеграция тюркского мира в XXI веке и кыпчакский фактор»
"Integration of the turkic world in the XXI century and the kipchak factor"

«XXI ғасырдағы түркі әлемінің интеграциясы және қыпшақтық фактор»

атты
Халықаралық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ

(8 қазан 2021 жыл)

Шымкент қаласы «Әлем» баспаханасында көбейтілді
Пішімі 57х82. Шартты баспа табағы – 28,12
Офсеттік қағаз. Офсеттік басылым.
Тапсырыс №2021-11. Таралымы 100 дана.
Шымкент, 2021